

A síkság fogalmának kialakításával kapcsolatos kérdések

A földrajz tanításakor a tanulók az általános iskola ötödik osztályában ismerkednek meg a síkság fogalmának legfontosabb jegyeivel, ami tanulmányaik során később szükségszerűen differenciálódik.

Az első órák egyikén megismerkednek a tanulók az *alföld* fogalmával. Megtanulják, hogy az alföld a tenger szintje és a 200 méteres tengerszintfeletti magasság között fekszik, a térkép zöld színnel jelzi. Ekkor tudják meg azt is, hogy az *alföld síkság*.

A szomszédos országok földrajzának a tanulása során még több alkalommal találkozik a tanuló — de most már ismerős fogalomként — az alföld fogalmával.

Még az 5. osztályban ismerkednek meg a tanulók a *fennsík* fogalmával. A Bakony című fejezetben a következőket olvashatjuk:

„Ha Veszprém felé közeledünk, emelkedik az útunk, és fátlan, gyér fűvű síkságot látunk. Az ilyen magasban elterülő síkságot *fennsíknek* nevezzük.” (2 : 55)

Ismételten megállapítja a tankönyv később:

„Az alacsonyban elterülő síkságot alföldnek, a magasban elterülőt fennsíknek nevezzük.” (2 : 59)

Helyeseljük, hogy a tankönyv írói a fogalmakat kiemelve is feltüntetik.

Talán helyesebb volna azonban, ha azt mondanánk, hogy a 0–200 méter között fekvő területeket alföldnek, míg az ennél magasabban fekvő síkságokat fennsíknek nevezzük. Mert nem csak az „ilyen” — „fátlan, gyér fűvű” —, a Veszprém környékén látható síkságot nevezzük fennsíknek, hanem mindazokat, amelyek 200 méter fölött vannak. Függetlenül attól, hogy borítja-e növényzet vagy sem.

Ismételten találkozik a tanuló a fennsík fogalmával a Bükk tanuláskor:

„A Bükk teteje egyenletes magasságú lapos fennsík. Bükk fennsíknek nevezzük.” (2 : 88)

Ez alkalommal viszont elhagyhatnánk a *lapos*-jelzőt. Nem lényeges jegye a fogalomnak, de talán nem jellemzője a Bükk fennsíknek sem.

A hatodik osztályban, — Hollandia földrajzának a tanulása során ismerkednek meg a tanulók a *mélyföld* fogalmával. A következőket írja a tankönyv: „... a tenger szintje alatt fekvő síkság: mélyföld.” (3 : 49)

A meghatározás így félrevezető, a tenger szintje alatt van a tengerfenék is, amelynek a domborzata igen változatos is lehet, s nem mélyföld. Helyesebbnek tartanánk a következő fogalmazásban a meghatározást: *A tenger szintjénél mélyebben fekvő síkságot mélyföldnek nevezzük.*

A Szovjetunióval való ismerkedéskor már nem új a fogalom (Kaspi-mélyföld).

A további tanulmányaik során folyamatosan a síkság fogalomrendszerével ismerkednek meg a tanulók, rendszerbe azonban nem foglalják.

*

A geomorfológia azonban a síkságokat rendszerbe foglalja:

A) *kialakulásuk szerint;*

B) *abszolút magasságuk szerint;*

C) *a tengerhez viszonyított elhelyezkedésük szerint.*

Valójában már az 5. és 6. osztályban tudnak arról a tanulók, hogy a síkságok *abszolút* — a tenger szintjéhez viszonyított — *magasságuk* szerint lehetnek:

1. mélyföldek,
2. alföldek,
3. fennsíkok.

A földrajzi anyag feldolgozása során az összehasonlítások sok alkalom kínálkozik az ismétlő rögzítésre és ugyanakkor csoportosításukra is. Az új fogalom tanításához az is hozzátartozik, hogy összehasonlítjuk a korábban tanulttal. Az új fogalomként tanult fennsíkot össze kell hasonlítani a korábban tanult alfölddel. A megegyező jegyek mellett (mindkettő síkság) meglátják a tanulók a különbséget is. (A fennsík 200 méternél magasabban fekszik.) A tapasztalat azt igazolja, hogy vannak olyan tanulók, akik ekkor látják majd meg az alföld lényeges fogalomjegyeit, ekkor ismerik meg az alföld fogalmát. Az összehasonlításra fokozottabban kínálkozik lehetőség a mélyföld fogalmának a kialakításakor. A korábban tanult ismeretanyaghoz kell kapcsolni az újat.

A tengerhez viszonyított helyzetük alapján a síkságok lehetnek:

1. tengerparti síkságok,
2. belsőszárazulati síkságok.

Ezekről is tanultak a tanulók, a rendszerezést azonban nem kívánja meg a tanterv.

Kialakulásuk szerint a síkságok lehetnek:

- I. feltöltődéssel keletkezett (valódi) síkságok,
- II. táblás síkságok,
- III. letarolással keletkezett síkságok.

Ezen csoportosításon belül is még sokféle síkságot ismer a geomorfológia. (4 : 337). Megállapítja azonban, hogy a *valódi síkságok feltöltődéssel keletkeztek*.

Az 5. osztályos tankönyvben a következőket olvashatjuk az „Aranykalásztérző Nagy-kunság” című fejezetben:

„Felszíne tökéletes síkság. A folyók alakították ilyenné.” (2 : 19)

„A Kiskunság a homok és a gyümölcs hazája” című fejezetben olvashatjuk:

„A laposan elnyúló homokbuckák 15—20 méter magasra is megnőttek, s közöttük a szél enyhe mélyedéseket vájt ki. A mélyedésekben néhol apró tavak húzódtak meg. *A Kiskunság felszíne tehát nem tökéletesen sík.*” (2 : 17)

Valahogy úgy értelmezheti tehát a tanuló, hogy a Nagy-kunság *tökéletes síkság*, míg a Kiskunság *nem tökéletes síkság*, vagyis *tökéletlen síkság*. S csupán azért, mivel a Kiskunságon homokbuckák emelkednek. A tankönyv szerzői a tökéletes és tökéletlen síkság fogalmait alkalmazzák Alföldünk egy-egy tája — a Kiskunság, illetve a Nagy-kunság — felszínének a jellemzésére. Bulla Béla geomorfológiájában szól valódi vagy tökéletes síkságokról, illetve tökéletlen síkságokról. (4 : 324)

A geomorfológia tökéletes síkságnak mondja azt a területet, ahol a reliefenergia nem éri el a 30 métert, míg a tökéletlen síkságon a 30 métert meghaladja. Ugyanakkor azt is megállapítja, hogy a tökéletes síkság elnevezés nem azt jelenti, hogy a síkság felszínén semmiféle térszíni egyenetlenség nincs, hanem elsősorban a *síkság genezisére mutat*. (4 : 324). A tökéletes síkság *feltöltődéssel* elegyengetett síkság, míg a tökéletlen síkság *denudációs*¹ síkság, lenyесett felszín.

¹ denudáció = lemeztelenítés, lecsupasztítás.

A feltöltődéssel keletkezett (valódi) síkságok lehetnek:

1. Tengeri üledékekkel feltöltött síkságok
 - a) Marschföldek
 - b) Mangrove síkságok
2. Eluviális síkságok
3. Szubaerikus feltöltődéssel keletkezett (eolikus) síkságok
4. Fluviatilis (folyóvízi) feltöltéssel keletkezett síkságok
5. Glaciális és fluvio-glaciális feltöltéssel keletkezett síkságok
6. Vegyes feltöltődésű síkságok
7. Vulkánikus (láva- és tufa-) síkságok.

A *tökéletes síkság* elnevezés tehát azt jelenti, hogy a síkság *akkumuláció eredményeként alakult ki*. Kialakulásának a feltétele a megelőzően süllyedt, vagy a jelenben is süllyedő medence. A medence felé, mint helyi eroziobázis felé, igyekeztek a folyók és sok hordalékot hoztak magukkal. „A besüllyedést legtöbbször folyóvízi hordalék tölti fel, azonban nem kizárólagos a fluviatilis akkumuláció. A süllyedt medencék feltöltésében szerepe lehet az eolikus akkumulációnak is; hullóporos képződmények, lösz és a lösz különböző változatai is jelentős szerepet játszanak.” (4 : 325)

A Földön a legtöbb a folyóvízi, mocsári és tavi (limnikus) feltöltődéssel elegyengedett síkság. Ilyen a mi Alföldünk is, ilyen a Kis-Alföld közepe is.

A pleisztocén és a holocén töltelék vastagsága Magyaróvár táján eléri a 220 métert. Az Alföldön is igen tekintélyes. Mivel az Alföld süllyedése igen egyenlőtlen volt, ezért a folyóvízi, eolikus, tavi és mocsári feltöltődés által létrehozott rétegsor is igen különböző. A legvékonyabb a Duna–Tisza közén, 30–60 méter, máshol a Sárrétek vidékén, vagy a Zagyva–Tisza közén megközelíti a 300 métert is. Valójában tehát *a mi Alföldünk már vegyes feltöltésű síkság*. Kétségtelen azonban, hogy feltöltésében *a vezetőszerepet a folyóvízi feltöltődés játszotta*. (4 : 328)

Mindezek alapján *Alföldünk tökéletes síkság*. Ilyen a tankönyv megállapításával szemben a Kiskunság is. Bullával szemben mások a tökéletes síkság helyett az *egyenletes síkság* elnevezést javasolják és alkalmazzák. Ugyanakkor az egyenletes kifejezés nem utal a síkság genezisére.

Úgy vélem az általános iskolában elegendő, ha kialakítjuk a síkság fogalmát. A differenciálódást a középiskolára bízánk. Ez nem zárja ki azt, hogy ne mondjuk meg, hogy a Kiskunság homokját a szél buckákba halmozta fel.

Tankönyvet írni nem könnyű. Bármennyire is sokoldolú vita is előzte meg a körültekintő munkát, egy-egy félreérthető fogalmazás mégis csak a szövegben maradhat. Ezeket tártuk fel ez alkalommal is, azzal a céllal, hogy eredményesebbé, hatékonyabbá tegyük a földrajz tanítását.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

1. *Németh István*: Módszertani Közlemények. 5. évfolyam. 1965. 4. sz. Szeged.
2. Földrajz az általános iskolák ötödik osztálya számára. Füsü Lajos, Magirius Gyuláné, Nagy Vendelné és dr. Udvarhelyi Károly munkája. Tankönyvkiadó.
3. Földrajz az általános iskolák hatodik osztálya számára. Füsü Lajos és Magirius Gyuláné munkája. Tankönyvkiadó.
4. Bulla Béla: Általános természeti földrajz. II. kötet. A földfelszín formáinak ismerete (Geomorfológia.) Tankönyvkiadó. Budapest. 1954.